

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ШЕВЧЕНКОВОЇ ТВОРЧОСТІ РОСІЙСЬКИМИ ОСВІТНИМИ ДІЯЧАМИ

Серед найвидатніших світочів духу одне з чільних місць належить геніальному синові України Тарасові Григоровичу Шевченку – поетові, філософові, художникові, діячеві освіти, справжньому демократові. Нелегко назвати письменника, який мав би таке значення у житті свого народу, як Шевченко. «Печать шевченківського духу, – писав І.Я. Франко, – лежить на всіх справах і діяннях, на всіх сторонах громадського і культурного розвитку українського народу» (9, 383). Сучасники Шевченка зазначали, що він своїми прекрасними поезіями захоплював старих і молодих, безпристрасних і запальних, настроював їх душі на високий діапазон своєї потайної ліри насамперед тому, що його поезія – глибоко народна, близька, рідна, зрозуміла.

Уже перші відомості про те, що з'явився поет, син кріпака, людина великого розуму й щедрого серця, зі схваленням і значною цікавістю були зустрінуті в Україні. Поетове слово, звернене до рідного народу, різними шляхами проклало собі дорогу до людських сердець, сколихувало їх. Шевченкова творчість мала величезний вплив на народну освіту, ставала могутнім чинником. виховання нових поколінь. Його твори поширювались у середовищі народних мас не лише України, а й Росії, Білорусі, Грузії, Вірменії та інших теренах колишньої царської імперії.

Тарас Шевченко-поет починався з невеличкої книжечки «Кобзар», що мала всього вісім ранніх творів (1). Ознайомленню російських читачів з його поезією сприяло, по-перше, те, що «Кобзар» вийшов друком у тодішній столиці імперії Петербурзі, по-друге, що першу схвальну рецензію на нього написав російський літературний критик, філософ і педагог В.Г. Белінський. Як педагог він займався практичною освітньою діяльністю, викладаючи словесність протягом одинадцяти років у навчальних закладах Москви, і теоретичною педагогікою, розробляючи в публіцистичних працях проблему виховання й навчання підростаючих поколінь, і внаслідок цього ввійшов у російську педагогіку.

Рецензія Белінського під назвою «Кобзарь» Т. Шевченка» була опублікована в п'ятій книжці журналу «Отечественные записки» за 1840 рік без підпису. Авторство рецензії встановив дослідник В. Спиридонов на основі аналізу мови, стилю і викладених естетичних поглядів критика (8). Воно підтвержене й редакцією повного зібрання творів В. Белінського.

Рецензія цілком позитивна, нею критик схвально підтримав і сильно заохотив початкуючого поета. У ній зазначалося, що ім'я Шевченка вперше з'явилося в літературі, і «тем приятнее было встретить его на книжке, в полной мере заслуживающей одобрение критики» (2, 171). Автор «Кобзаря» не втілює свої думки і почуття у складні поетичні форми, його вірші своєю простотою, невишуканістю, мелодійністю дуже наближені до кращих зразків народної пісенної творчості, вони такі природні, прості, «безыскусственны, что вы их легко примете за народные песни и легенды малороссиян: это одно уже много говорит в их пользу» (2, 171). Назву збірки «Кобзар» Белінський розкриває й пояснює, посилаючись на початок поезії «Тарасова ніч», наводячи його в рецензії без перекладу російською графікою:

На распутти кобзарь сыдыть,
Та на кобзи грае;
Кругом хлопци та дивчата,
Як мак росцвитае.

Грае кобзарь, прыспивуе,
Вывовля словами,
Як москали, орда, ляхы
Быльсь с козаками;
Як обиралася громада
В недиленьку вранци,
Як ховалы козаченька
В зеленом байраци.
Грае кобзарь, пристібуе,
Аж лыхо смиецця...

Ознайомившись з цими звучно-мелодійними рядками Шевченкового твору читач самостійно може визначити, що таке «Кобзар», усвідомити сутність такої назви.

Об'єктивно підійшов Белінський і до оцінки мови рецензованої книжки – української, бо російською її автор не зміг би найповніше, найвичерпніше, найвитонченіше висловити високі потаємні чуття своєї поетичної душі, бо змалку його уявлення як українця одягались у форми рідної материнської мови. І зовсім немає потреби даремно бентежитись, заривати талант у землю, заглушувати в душі святі поетичні звуки лише тому, що декілька осіб у модних фраках не зрозуміє або не захоче зрозуміти їх, цього «родного отголоска славянского языка». Маючи моральну мету і написана близькою і зрозумілою для кожного українця мовою, збірка, без сумніву, принесе величезну користь її читачам. Вказавши на народний характер та невишуканість віршів Шевченка, критик зазначив, що «его стихи оригинальны, это лепет сильной... но поэтической души» (2, 171).

Щодо оформлення книжки, то Белінський зауважив, що вона зроблена охайно, має одну картинку, виконану В. Штернбергом – великим майстром зображати українські народні сцени. На картинці зображено сліпого кобзаря з поводирем. Кобзар сидить, руки його лежать на струнах бандури; голова, осяяна думою, похилилась. У ньому вбачається мандрівний поет. Закінчується рецензія уривком з твору Шевченка «Перебендя», який наведено теж в оригіналі російською графікою, після такої фрази автора рецензії: «нет на земле места» (2, 172):

Тому, хто все знає, тому, хто все чує.
Що море говорить, де сонце ночує,
Того на сим свити ніхто не прийма!..

Цією схвальною й об'єктивною рецензією Белінський поклав початок ознайомленню російських читачів із поетичним словом Шевченка. Але під впливом різних обставин, зокрема зі зміною характеру літературної боротьби, а також «примиренням» із дійсністю,

критик приходить до спотвореної думки, що «прекрасная народная поэзия» України не може служити основою для розвитку сучасних форм літератури, оскільки українська мова в результаті приєднання України до Росії та європеїзації російської культури стала «простонародным провинциальным наречием», на якому можна творити лише простонародну літературу. Такі негативні зміни в ставленні Белінського до літератури українською мовою позначились і на спотвореній оцінці поеми Шевченка «Гайдамаки», яка вийшла окремим виданням у Петербурзі 1841 року. Серйозні помилки допускав Белінський в оцінці літературної творчості не лише Т. Шевченка, а й О. Грибоедова, А. Міцкевича та інших письменників.

Визначну роль у справі популяризації Шевченкового поетичного слова та його життєдіяльності серед російських читачів відіграв літературний критик, філософ та освітній діяч М. Добролюбов. Він наполегливо й сумлінно готував себе до вчительської професії, успішно закінчивши Головний педагогічний інститут у Петербурзі, займався індивідуальною виховною практикою, навчаючи своїх молодших братів і сестер, а в публіцистичних творах розробляв актуальні проблеми виховання й навчання молоді, і внаслідок цього вніс значний вклад у російську педагогіку.

Побачивши в Шевченка величезний літературний талант, він активно сприяв тому, щоби на сторінках журналу «Современник», в редакції якого він очолював відділ літературної критики й бібліографії, було надруковано ряд творів Т. Шевченка, зокрема поему «Гайдамаки», що вийшла з друку в п'ятій книзі журналу за 1861 рік у перекладі П.Гайдебурова.

Знаменита рецензія М.Добролюбова «Кобзарь» Тараса Шевченка», була опублікована в журналі «Современник» без підпису, яка окрилила великого поета (7). Рецензія ця – схвальна й об'єктивно висока оцінка другого видання «Кобзаря», куди ввійшли з дозволу цензури раніше друковані твори Т. Шевченка. У ній наголошується, насамперед, на світовому значенні творчості великого поета, яка «інтересна не для одних только страстных приверженцев малороссийской литературы, но и для всякого любителя истинной поэзии» (3, 121). Т. Шевченко – справжній народний поет, бо вийшов з самої гущі народу, жив із народом, був міцно й кровно зв'язаний з ним не лише своїми помислами, мріями й надіями, а й обставинами життя. Все коло його думок і співчуттів знаходиться в істинній відповідності зі змістом і устроєм народного життя, тому «он – поэт совершенно народный, какого мы не можем указать у себя» (3, 122).

У рецензії наведена автобіографія Т. Шевченка з незначними скороченнями, яка була написана поетом для журналу «Народное чтение» опублікована в другій його книжці за 1860 рік. Критик зазначав, що це справжня історія страдницького життя талановитої людини з народу, яка в обставинах селянської реформи справила велике враження на сучасників. Тому «рассказы о судьбе людей, подобных Шевченку, должны получить самую широкую известность в нашей публике» (3, 123).

Починаючи аналіз «Кобзаря», Добролюбов зазначає, що всі уривки з його поезій наводяться в оригіналі, бо вони такі зрозумілі, що відпадає потреба в їх перекладі. Всі твори поета глибоко народні, в них немає нічого штучного, в них «так и слышно веянье народности», вони цілком належать народові. На підтвердження сказаного критик наводить уривок з поезії «Думи мої» (чотири куплети):

«Думи мої, думи мої!
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас,
Де ж мені вас діти?»

Привітай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину»

М. Добролюбов, як і В. Белінський, справедливо зазначав, що «Кобзар» своїм змістом дуже близький до українських дум, особливо до української народної пісні, в якій

вилітала вся минула доля, весь теперішній характер України. У ньому можна знайти всі елементи української народної пісні та думи: палку любов до вітчизни, звичайну славу минулих подвигів, подих чистого, ніжнього почуття жіночої любові, особливо любові материнської. Свою думку про те, що народна пісня і дума складають в Україні народну святиню, критик підтверджує двома строфами з поезії Т.Шевченка «До Основ'яненка»:

«Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!

Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як господа слово»

Об'єктивно проаналізувавши найбільший поетичний твір Т. Шевченка – поему «Гайдамаки», М. Добролюбов, на відміну від В. Белінського, справедливо оцінив її, як «чудно різнообразную, живую, полную силы и совершенно верную народному характеру или по крайней мере характеру малороссийских исторических дум» (3, 127). Поет цілком проймається настроями епохи і лише в ліричних відступах бачиться сучасний оповідач, який палко любить славу рідного краю, з сумною відразою згадує подвиги предків. Один особливо вражаючий «своею глубокою грустью» уривок навів критик (сім строф):

«Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла-червоніла.

Текла-текла, та й висохла...
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
Могили синіють»

М. Добролюбов вказує, що, окрім «Гайдамаків», у «Кобзар» включені й інші Шевченкові твори про героїчне минуле українського народу: «Гамалія», «Іван Підкова», «Тарасова ніч», але не вдається до детального їх аналізу. Зосереджує увагу на «трех прелестных поэмах» «Тополя», «Наймичка», «Катерина», в яких зображено лихо та недолю звичайного життя, а особливо жваво й поетично-ніжно – почуття дівочої і материнської любові.

Найбільш свіжою й непідробною поезією сповнена поема «Катерина»: про нещастя бідної дівчини, закоханої в офіцера-москаля. Твір починається добродушним звертанням:

«Кохайтесь, чорнобріві,
Та не з москалями,
Бо москалі – чужі люде,
Роблять лихо з вами.

Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине»...

Це відверта, проста мораль, висловлена так широсердно, що аж ніяк не накладає менторського відтінку на всю поему. Усе в ній: і народження Катериною сина, і її подорож з ним у Московщину в пошуках батька-офіцера, і прощання матері з Катериною, і зустріч із москалем, який відштовхнув її й не визнав сина, зображено поетом «с тою ніжністю грусти, с тою глибиною і кроткістю сердечного сожаления, равные которым встречаются именно только в малороссийских песнях» (3, 128).

Поема «Наймичка» – це поетична оповідь про бідну дівчину-покритку, яка підкинула свого сина-немовлятка бездітним старим людям і, спонукана глибоким материнським почуттям, прослужила в них заради сина до кінця життя, лише перед смертю назвавши себе його матір'ю. Ця розповідь набуває особливої краси. Від тієї досконалої простоти, з якою зображена вся історія нещасливої дівчини, віє тихою відданістю матері синові.

«Вообще спокойная грусть,— назначает Добролюбов,— не похожая ни на бесплодную тоску., ни на горькое отчаяние, но тем не менее тяжелая и сжимающая сердце, составляет постоянный элемент стихотворений Шевченка» (3, 128). Властивий для української поезії взагалі, смуток, що виливається з самого серця поета, не охолоджує теплоти почуття, не послаблює його, а лише робить свідомішим, яскравішим і, звичайно, ще важчим. Ось як розмірковує про образи, яких натерпілась у селі Катерина за незаконно народженого сина (чотири строфи):

«Отаке-то на сім світі
Роблять людям люде!
Того в'яжуть, того ріжуть
Той сам себе губить...

А за віщо? Святий знає!
Світ, бачся, широкий,
Та нема де прихилитися
В світі одиницею»

М. Добролюбов зазначав, що в рецензії не охопив всіх поетичних достоїнств «Кобзаря», а лише вказав на найхарактерніші особливості Шевченкових творів, які зможуть й у «великорусах, мало знайомих с Малороссией, как мы, пробудить сочувствие», і виражені в них думки й почуття, які, «будучи народноукраїнськими, понятны и близки, однако, всякому, кто не совсем извратил в себе лучшие человеческие инстинкты» (3, 129).

Після рецензії М. Добролюбова в журналі «Современник» вміщена редакційна примітка такого змісту: «Впрочем, желая, чтобы читатели могли познакомиться с какою-нибудь из пьес Шевченка в целом ее виде и притом прочесть ее совершенно свободно, не затрудняясь ни в одном слове, мы представляем здесь пьесу Шевченка «Тополя» в русском переводе, сделанном для «Современника» г. Гербелем» (4, 430). Далі був опублікований цей переклад.

Поетичну творчість Т. Шевченка популяризували серед російських читачів, окрім журналу «Современник», й інші періодичні видання, що виходили в Петербурзі. Так, журнал «Светоч» у зв'язку з підготовкою другого видання «Кобзаря» із впевненістю передбачав, що «...стихотворения Шевченко выдержат два, три, даже больше изданий, потому что имя Шевченко сделалось так же известно, как имя Пушкина и Гоголя» (5).

Газета «Северная пчела», яка тоді перестала виражати офіційний погляд, опублікувала кореспонденцію Л. Блюммера (пізніше емігрував з Росії), в якій видання «Кобзаря» віталось знаменитими словами: «Шевченко — тип чисто народного поэта-художника; в нем, как в Крылове — Русь, отразилась вся Украина, поэтическая, философская, жизненная, будничная!» (6).

Високохудожні твори Шевченка привертали увагу російських поетів І.Белюсова, О.Плещеева, М.Михайлова, Л.Мея та інших, які перекладали їх російською мовою та публікували у різних виданнях. Відомий поет і перекладач М.Гербель здійснив два видання Шевченкового «Кобзаря» російською мовою в 1860 та 1869 роках.

Близька до народної, поезія Шевченка та його життєпис із часом привернули увагу інших прогресивних російських педагогів й освітніх діячів: Д. Тихомирова, В. Вахтерова, М. Бунакова, які бачили в них потужний виховний потенціал. Усупереч урядовим заборонам, вони прагнули ознайомлювати російських школярів із полум'яним словом великого поета та його діяльністю, вносили в написані ними навчальні книги окремі Шевченкові твори чи уривки з них, а також шляхом складання і видання для учнів невеликих збірок поширювали поезію Шевченка, що було в той час нелегкою й небезпечною справою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Т.Г. Кобзарь.— С.—Петербург, 1840.— 115 с.
2. Белинский В.Г. «Кобзарь» Т.Шевченка // Полн. собр. соч. Т. 4.— М., 1954.—С. 171-172.

3. Добролюбов Н.А. «Кобзарь» Тараса Шевченка // Собр. соч. В 3-х томах.– Т. 3.– М., 1987.– С. 121-129.
4. Добролюбов Н.А. Литературная критика.– М., 1979.– С. 430.
5. Светоч.– 1860.–№ 1.– 87 с.
6. Северная пчела, 1860.– № 21.– 26 января.
7. Современник.– 1860.– № 3.– 173 с.
8. Спиридонов В.С. Неизвестная рецензия Белинского о «Кобзаре» // Литературная газета.– 1939.– 5 марта.
9. Франко І.Я. На роковини Т.Шевченка // Збір. тв.: В 50-ти томах. Т. 43.– К., 1986.– 383 с.

ВИВЧЕННЯ ЖАНРУ ФАНТАСТИКИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Історія літератури була і є тісно пов'язана з історією та політичним становищем краю, що, напевно, є більш вагомим, аніж його географічне розташування. Не є таємницею і те, що, якщо держава знаходиться під пануванням іншої держави, то відповідну залежність має і її література та культура. Небагато у світі є народів, етнічна територія яких протягом століть неодноразово розділялася кордонами різних держав. В результаті це призвело до того, що до другої половини ХХ століття, особливо в колишньому Радянському Союзі, не було спільної літератури як такої, а існував ряд літератур, котрі розвивалися паралельно та досить часто нерівномірно. Крім цього, література знаходилася під контролем влади, яка нав'язувала свою тематику, а це у свою чергу, придушувало свободу творчості [7, 132].

Перебуваючи в складі Радянського Союзу, Україна знаходилася не лише під сильним впливом політики “старшого брата”, а й під впливом його культури та літератури. Беручи до уваги шкільну програму з літератури слід зауважити, що вивчалася лише дві літератури – українська та російська. Що ж стосується першої, то вона вихваляла чудове радянське життя, політику партії, російську культуру та історію. Із зарубіжною літературою можна було ознайомитися лише на уроках російської літератури, або ж відвідуючи бібліотеки із власної ініціативи. Проте там не завжди було можна знайти книги дійсно світового визнання, адже і бібліотеки поповнювалися “потрібною” літературою, потрібною для пропаганди комуністичних ідей та “світлого майбутнього”.

Таким чином, українська література, український читач, були майже півстоліття відрізані від літературного життя світу. Хоча слід зауважити, що дещо таки до читача з-за кордону потрапляло, але досить часто це було не завжди хорошої якості.

До такої “підпільної” літератури можна зарахувати і жанр фантастики, що деякою мірою сприймалося як література буржуазного світу. Вважалося, що більшість письменників капіталістичних країн переносять в майбутнє звичаї і порядки сучасного їм капіталістичного ладу з “хижацькими законами”, і навіть їхні космонавти летять до інших планет не з метою наукових досліджень, а з метою збагачення [2, 64]. Герої ж радянських творів успішно будували гуманне комуністичне суспільство.

В основному література висвітлювала проблеми класової та ідеологічної боротьби. Фантастика ж стала свого роду протиставленням реальності, тому не могла